

РОЛЬ СІМ'Ї ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЧИННИКА У СИСТЕМІ СТАРОРИМСЬКОГО ВИХОВАННЯ

***Резюме.** У роботі досліджено феномен римської сім'ї, як основи побудови суспільства. Важливість сім'ї, як структурного і господарського елементу суспільства, обумовила домінування сімейних цінностей у менталітеті римлян і сімейний характер виховання. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що патріархальні традиції життєдіяльності римського суспільства у родовий період зробили сімейне виховання авторитарним. Отже, римське виховання у вказаний історичний період автор визначає як сімейно-авторитарне, а патріархальну сім'ю – як важливий суб'єкт виховання, що є важливою соціокультурною детермінантою системи староримського виховання.*

***Ключові слова:** патріархальні традиції, сімейне виховання, соціокультурна детермінанта, менталітет Римлян.*

Постановка проблеми. При дослідженні ролі сім'ї як соціокультурного чинника системи староримського виховання актуальним є аналіз специфіки життєдіяльності римської общини.

Аналіз останніх досліджень. Історики пишуть, що основним заняттям жителів стародавньої Італії було сільське господарство. Однак у порівнянні з Грецією в Італії було набагато більше родючих ґрунтів, придатних для розвитку землеробства. Гірські райони Середньої і Східної Італії були зручними, головним чином, для занять тваринництвом [1]. Тобто, економічною основою діяльності римського суспільства була земля, яка належала общині. А необхідність володіння землею – стимулювало населення до об'єднання в общини.

Аналізуючи римське виховання, П. Монро звертає увагу на відмінність способу життєдіяльності римлян. Вчений вважає, що пануючим у римлян було місто-державою і на ньому формувалась їх цивілізація, як це було і у греків; але розвиток їх набув радикально іншого спрямування [4]. На наш погляд, ця думка є важливою для вивчення особливостей розвитку римського виховання і потребує поглиблення.

Формулювання цілей статті. Дослідити феномен римської сім'ї, як основи побудови суспільства. Виявити вплив традицій сімейного виховання на специфіку життєдіяльності римського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час під терміном «поліс» історики розуміли «місто-державу». Проте сучасні науковці вважають, що правильніше під терміном «поліс» розуміти громадянську общину, тобто колектив повноцінних громадян, що населяв певну територію і мав республіканську форму правління [1].

З погляду своєї внутрішньої організації поліс був закритою державою, поза політичною системою якої залишались раби і вихідці з інших полісів. Для самих громадян поліс через політичний устрій, традиції і звичаї був гарантією політичної безпеки. Поліс, як колектив повноцінних співгромадян, був тим соціальним середовищем, яке забезпечувало існування достатньо окресленого об'єктивного оточення, сукупності соціальних умов стосовно визначеного соціального суб'єкта – індивіда, групи, колективу тощо. Оскільки формування особистості є процесом активної взаємодії всіх умов, чинників, відносин соціального середовища і самої людини, то природно, що соціальне середовище (у цьому випадку поліс) виступало і як чинник цього формування, і як місце, де реалізується цей процес.

На наш погляд, думка П. Монро про “радикально інший напрям” розвитку римського поліса означає, що його структурною одиницею (соціальною й економічною) стала

патріархальна сім'я.

Отже, виникнення римської общини, яка першопочатково була організована як поліс, було зумовлене вигідними природними умовами, а поділ її на патріархальні роди на чолі з главою сім'ї, зумовлюється дрібноземельним характером господарства. Патріархальна сім'я (рід і сім'я) стає основною господарською і соціальною структурою суспільства.

Приділяється увага специфіці патріархальної римської сім'ї та її ролі у суспільстві і у сучасних історико-педагогічних дослідженнях. Водночас, здебільшого, автори не бачать взаємозв'язку між сімейним характером римського виховання і дрібноземельним характером господарства та значенням сім'ї, як основної економічної і соціальної структурної одиниці суспільства. Зазвичай, лише констатується, що виховання мало сімейний характер.

Про авторитарність і традиційність римської сім'ї також пишуть історики. Наприклад, М. Сегреєнко детально досліджуючи життєдіяльність римського суспільства, писав про те, що батьківське слово було більш значуще ніж конституційні постанови. Син міг дожити до похилого віку, піднятися до найвищих сходинок державної кар'єри, отримати повагу і славу, але не міг вийти з під батьківської влади, яка закінчувалась лише із смертю батька [5].

На нашу думку, така характеристика римської сім'ї свідчить, в основному, про безмежну владу батька у римській сім'ї, дає підстави визначити римське виховання як авторитарне. Батько володів відносно своїх дітей "правом життя й смерті": Він визначав долю всіх, хто від нього залежав; він мав право визнати або не визнати власну дитину, народжену ним у законному шлюбі, або наказати умертвити її, або кинути без усілякої допомоги. Згодом звичаї в Римі пом'якшилися, однак "право життя й смерті" продовжувало існувати аж до IV ст. н.е.

Для пояснення причин виникнення такої безмежної й авторитарної влади батька необхідно звернути увагу на роль патріархальної римської сім'ї як економічної і структурної одиниці суспільства. Влада батька залишалася зовсім необмеженою там, де йшлося про майнові відносини. Навіть досягнувши повноліття й оженившись, син не мав права володіти будь-якою нерухомістю при житті свого батька. Лише після його смерті син, через заповіт, отримував все майно батька. Правда, римські закони передбачали одну можливість звільнитися від влади батька ще при його житті – за допомогою особливого акту, що називався "еманципацією". До еманципації спонукали різні обставини: іноді сини прагнули швидше знайти самостійність, іноді ж батько сам "звільняв" одного або декількох синів, щоб сімейне майно залишалось в руках тільки одного спадкоємця. Найчастіше це могло бути й формою покарання стосовно непокірного, тому що "звільнення" було заходом для позбавлення спадщини.

Аналізуючи особливості староримського виховання, майже усі дослідники вказують на практичні методи його реалізації, проте знову-таки не обґрунтовують причин, що зумовили цю його особливість.

Обов'язком батька було навчити дітей читати. Сільському господарству і ремеслу вчилися практично. Живучі в таборі, вчилися військової справи, супроводжуючи батьків на форум, ознайомлювалися з виконанням громадянських обов'язків. Дівчаток виховувала мати [2].

Історик М. Сергеєнко також підтверджує практичний характер римського виховання. Автор пише про те, що семилітній вік був поворотним моментом у житті хлопчика. Його сестри залишались з матір'ю і нянею, він же „йшов з дитинства”: розпочинались роки навчання і перші кроки хлопчик робив під керівництвом батька. Далі автор посилається на Плутарха, який в біографії Катона Старшого залишив ґрунтовну пам'ятку про навчання у римських сім'ях: батько учив сина читати і писати, їздити верхи, метати дротик, битися у повному військовому спорядженні, тощо. Батько загартовував хлопчика, привчав його до фізичного навантаження, вчив перемагати біль, мужньо витримувати жару і холод. Він був для сина і учителем і законодавцем і наставником у фізичних вправах. Батько знайомив його

з різними сферами сільського господарства – від характеристик ґрунту до правил раціонального господарювання [5].

Сучасні дослідники А. Духавнева, Л. Столяренко також пишуть, що єдиною школою для юного римлянина була сім'я і дім, в яких хлопчики з ранніх років ставали “супутниками” батька в його трудовому і громадському житті.

Батьки і дорослі подавали приклад молоді. В. Кравець наголошує, що домашня дисципліна в римській сім'ї була дуже строгою. В присутності дітей не можна було ні говорити, ні робити щось непристойне. Батьки ніколи не купалися разом із синами. Так само, як дядьки з племінниками, щоб не образити в дітях почуття сором'язливості – основу будь-якої доброчесності. Рабам, жінкам і вільно народженим юнакам до 30-річного віку заборонялося пити вино; порушення цього закону з боку жінок каралося дуже строго. Батько ніколи не обідав без сина поза домом, щоб обидва у взаємній присутності не могли дозволити собі надмірностей. З бенкетів батьки поверталися додому не інакше як у супроводі своїх синів. На бенкетах кожний дорослий по чергово розповідав іншим що-небудь у похвалу своїх доблесних предків; хлопчики також співали при цьому в ім'я кращих громадян вітчизни; в душі їх та інших слухачів запалювалося почуття подиву, гордості до прабатьків і бажання наслідувати їм у власній діяльності [3].

Викладене дозволяє стверджувати, що характеристика традицій патріархального сімейного виховання, яку дають більшість науковців, розкриває лише його зміст, методи і форми, але не дає пояснення їх природи. Відсутність аналізу умов природного середовища, в яких проживали римляни, та їх впливу на розвиток особливостей господарства й організації способу життєдіяльності не дає можливості визначити причини сімейного характеру виховання римлян, який зберігався в усі історичні періоди існування римської цивілізації.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що ці обставини певною мірою присутні у дослідженнях Є. Мединського. Вчений звертає увагу на взаємозв'язок характеру господарства римлян й особливості сім'ї, як структурної економічної одиниці суспільства. Автор вважає, що саме цей зв'язок визначив сімейний і практичний характер римського виховання. І хоча подальший аналіз римського виховання Є. Мединський здійснює лише через призму економічного розвитку суспільства, що не дає повної й об'єктивної його характеристики, висловлена ним думка щодо причини сімейного і практичного характеру римського виховання видається доцільною.

Висновок. Викладене дозволяє зробити висновок про те, що римська сім'я, будучи низовою господарською одиницею, становила основу суспільства. Важливість сім'ї, як структурного і господарського елементу суспільства, обумовила домінування сімейних цінностей у менталітеті римлян і сімейний характер виховання. Патріархальні традиції життєдіяльності зробили сімейне виховання авторитарним.

Отже, римське виховання можна визначити як сімейно-авторитарне, а патріархальну сім'ю – як важливий суб'єкт виховання.

Патріархальна сім'я як економічна і соціальна структурна одиниця суспільства з її особливостями життєдіяльності, виступає соціокультурною детермінантою, яка зумовила специфіку (сімейно-традиційний характер) системи староримського виховання. Необхідно зауважити, що у такому вигляді сім'я і сімейне виховання збереглися в часи Республіки, аж до початку його кризи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балух В.О. Історія Стародавнього Риму: курс лекцій / В.О. Балух, В.П. Коцур. – Чернівці: Книги XXI, 2005. – 680 с.
2. Даденков М.Ф. Історія педагогіки / М.Ф. Даденков. – К.: Рад. шк., 1947. – 328 с.
3. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: навч. посіб. / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.

4. Монро П. История педагогики. В 2 ч. Ч. 1. Древность и Средние века / П. Монро; под ред. Н.Д. Виноградова. – М.: Гос. изд-во, 1923. – 286 с.
5. Сергеев М.Е. Жизнь древнего Рима / М.Е. Сергеев. – СПб.: Издательско-торговый дом «Летний сад»; Журнал «Нева», 2000. – 368 с.
6. Сметанський М.І. Змістові характеристики виховання як педагогічної категорії / М. І. Сметанський // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 5-8.
7. Тойнби А.Д. Цивілізація перед судом історії: збірник / А.Д. Тойнби; пер. с англ. – М.: Айрис-Пресс, 2003. – 592 с.

С.И. ЛОБАНОВА. РОЛЬ СЕМЬИ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФАКТОРА, КОТОРЫЙ ОБУСЛОВИЛ СПЕЦИФИКУ СИСТЕМЫ СТАРОРИМСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Резюме. В работе исследовано феномен римской семьи, как основы построения общества. Важность семьи, как структурного и хозяйственного элемента общества, обусловила доминирование семейных ценностей в менталитете римлян и семейный характер воспитания. На основе проведенного анализа сделан вывод, что патриархальные традиции жизнедеятельности римского общества в родовой период сделали семейное воспитание авторитарным. Следовательно, римское воспитание в указанный исторический период автор определяет как семейно-авторитарное, а патриархальную семью – как важный субъект воспитания, что является важной социокультурной детерминантой системы староримского воспитания.

Ключевые слова: патриархальные традиции, семейное воспитание, социокультурная детерминанта, менталитет римлян.

S.I. LOBANOVA. THE ROLE OF THE FAMILY AS A SOCIAL AND CULTURAL FACTOR WHICH HAS DETERMINED THE SPECIFICITY OF THE OLD ROMAN EDUCATION

The summary. The phenomenon of Roman family, as basis of construction of society, is investigated in this thesis. Importance of family, as a structural and economic element of society, noted the dominance of domestic values in mentality of Romans and domestic character of education. On the basis of the analysis the following conclusion is made: patriarchal traditions of vital functions of Roman society in a family period made the domestic education authoritarian. Consequently, in an indicated historical period an author determines Roman education as domestically-authoritarian, and patriarchal family – as an important subject of education, that is important social cultural determinant of the system of education in Ancient Rome.

Key words: patriarchal traditions, family education, social and cultural determinant, mentality of Romans.

Одержано редакцією 22.03.2013 р.